

Vzdělávání dospělých a školská politika*

MIROSLAV CIPRO

Ministerstvo školství ČSR, Praha

Ministerstvo školství České socialistické republiky má veliký zájem na tom, jak se v naší zemi rozvíjí nejenom tradiční školská soustava, ale jak se rozvíjí i systém vzdělávání dospělých, který je předmětem intenzivní pozornosti i vedoucí síly naší společnosti — Komunistické strany Československa — i státních orgánů v naší zemi.

Dokladem toho je nedávné zasedání pléna ÚV strany k otázkám školství a výchovy, které dalo naší školské a vzdělávací politice jasnou linii a zahrnuje výslovně do její problematiky i systém vzdělávání pracujících při zaměstnání. Kdybychom měli co nejstručněji charakterizovat to nové, co přineslo jednání pléna, mohli bychom zdůraznit přinejmenším dva charakteristické rysy.

Prvním takovým charakteristickým rysem nového přístupu k otázkám školství vůbec je důsledné rozlišení blízké a daleké perspektivy. Toto rozlišení je velice důležité proto, abychom předešli diskreditaci nových koncepcí, které v minulosti bývaly v podstatě správně vytyčovány, ale byly realizovány příliš nedočkavě a netrpělivě, bez náležité přípravy. Abychom mohli v budoucnu uskutečnit zásadní progresivní změny v obsahu a struktuře celé naší výchovně vzdělávací soustavy, musíme už dnes znát její dalekou perspektivu, ale zároveň musíme si být vědomi toho, že je třeba realizovat ji jen postupně, krok za krokem, tak jak to umožňují dané podmínky ekonomické, kádrové a jiné.

Druhý charakteristický rys naší současné školské politiky je v tom, že pohlížíme na školskou a výchovnou problematiku v celé její komplexnosti, v celé její šíři.

Předmětem pozornosti naší školské politiky je samozřejmě jako vždycky především škola, jako hlavní garant výchovy dorůstajícího pokolení i dospělých generací. Ale nejenom ona. Zároveň s ní také všechny sociální faktory, zejména i dospělí, kteří mohou plnit ne pouze funkci předmětu, pasivního objektu našeho působení, ale mohou a musí plnit i funkci subjektu svého vlastního celoživotního vzdělávání. Kdybych to měl vyjádřit lapidárně, zhuštěně, mohl bych říci, že škola, společnost a mládež, to jsou tři hlavní činitelé, v jejichž rukou leží budoucnost naší výchovně vzdělávací soustavy.

Projevem tohoto komplexního přístupu je i veliká pozornost, jakou naše školská politika věnuje vzdělávání dospělých. Zdůrazňujeme, že nositeli systému celoživotního vzdělání jsou především státní školy, dále podniková vzdělávací zařízení a konečně kulturně výchovná a vzdělávací zařízení národních výborů a společenských organizací a institucí. Pokud jde o státní školy, působí v tomto systému především školy střední a vysoké, které organizují studium večerní, dálkové, externí, anebo i kombinované. Součástí systému dalšího vzdělávání pracujících po linii státních škol je také tzv. pomaturitní studium, určené pro absolventy středních škol, a tzv. postgraduální studium, určené pro absolventy vysokých škol. Konečně zdůrazníme ještě jako třetí složku vzdělávání pracujících po linii státních škol systém středních škol pro pracující, určených pro mladé dělníky, kteří chtějí získat úplné střední vzdělání, případně i možnost pokračovat ve studiu na škole vysoké.

* Přetiskujeme projev náměstka ministra školství ČSR prof. dr. Miroslava Cipra, DrSc. na poradě expertů evropských socialistických zemí, pořádané Evropským střediskem pro volný čas a výchovu v Praze ve spolupráci s UNESCO ve dnech 19.—23. 11. 1973. Porada se zabývala vztahem výchovy a vzdělávání dospělých ke změnám způsobu života. Pro závažnost této problematiky uveřejňujeme soubor nejdůležitějších příspěvků: Jindřich Filipec, *Životní způsob a vzdělání*; Blanka Filipcová, *Výchova a vzdělání v přeměnách lidského života*; Pavel Paška, *Výskum kulturného a společenského*

profilu obyvatelstva na Slovensku a jeho odrazu vo výchove dospělých; V. I. Tolstych, *Zvláštnosti vzdělávání dospělých v socialistické společnosti v podmínkách vědeckotechnické revoluce*; Geno Conkov, *O jednotě vzdělávání a výchovy dospělých za socialismu a formování socialistického životního způsobu*; Fred Staufenbiel, *Vzdělávání dospělých, kulturní úroveň a životní způsob*; György Fukász, *Životní způsob a vzdělávání dospělých*; Přemysl Maydl, *Socialistický způsob života a vzdělávání dospělých*.

Naše školská politika považuje za integrální součástí systému vzdělávání dospělých také sdělovací prostředky a výslovně ukládá řadu významných vzdělávacích a kulturně výchovných úkolů našemu tisku, televizi a rozhlasu.

Jsme přesvědčeni, že teprve tehdy, budeme-li chápat vzdělávání dospělých jako systém, jako ucelený systém, budeme dosahovat žádoucích výsledků. Nesmíme se totiž spokojovat s pouhou představou, že vzdělávání dospělých může probíhat po linii různých, od sebe vzájemně izolovaných činitelů. Jde o to, aby všechny složky tohoto uceleného systému na sebe navazovaly a vzájemně se doplňovaly. Teprve v jejich koordinovaném působení je záruka, že v tomto systému nebude ani mezer, ani duplicit a že každý pracující v kterémkoli věku, na kterémkoli stupni svého základního vzdělání, ať pracuje na kterémkoli pracovišti, najde v tomto systému adekvátní příležitost ke svému dalšímu vzdělávání, odpovídajícímu jeho aspiracím, jeho potřebám a jeho možnostem.

Dokumenty červencového pléna ÚV naší strany výslovně zdůrazňují, že je nanejvýš potřebné, aby vedoucí odpovědní hospodářští pracovníci i vedoucí pracovníci jiných úseků, centrálními institucemi počínaje, si plně uvědomovali význam zvyšování kvalifikace, podněcovali pracující ke studiu a vytvářeli k tomu podmínky. Je rovněž nezbytné, praví se v dokumentu, stanovit, pro které technické a hospodářsko-administrativní funkce se bude požadovat absolvování pomaturitního, resp. postgraduálního studia jako závazný doplněk úplného středního, resp. vysokoškolského vzdělání. Toto bude promítnuto také do kvalifikačních katalogů technicko-hospodářských pracovníků.

Systém vzdělávání dospělých má u nás, v naší republice, poměrně starou tradici. Už před válkou existovala určitá zařízení sloužící mimoškolnímu studiu dospělých, ale teprve po r. 1945 a zejména po r. 1948 došlo k velikému rozmachu studia pracujících při zaměstnání, zejména formou dálkového, večerního a externího studia na středních a vysokých školách. Dosud platný školský zákon z r. 1960 obsahuje celou řadu významných ustanovení, zaměřených na kodifikaci různých forem vzdělávání dospělých. Tak zejména kodifikuje se zde

střední škola pro pracující jako zvláštní typ střední školy, kde si pracující doplňují a rozšiřují odbornou kvalifikaci a všeobecně i polytechnické vzdělání, pokud získali vzdělání základní, případně úspěšně vykonali závěrečnou učňovskou zkoušku. Tyto střední školy pro pracující existují doposud a je třeba říci, že nastává období, kdy znovu a ještě s větší intenzitou budeme tento typ, velice progresivní typ studia pracujících rozvíjet zároveň s rozvojem nového typu odborných učilišť pro přípravu mladých dělníků, učilišť, která poskytují a budou poskytovat zároveň s úplnou dělnickou kvalifikací i úplné středoškolské vzdělání s maturitou.

Vedle této školské linie existuje u nás i linie podniková, linie dalšího vzdělávání pracujících, které je zabezpečováno odbornými resorty buď z centra, nebo na úrovni krajů, popř. okresů nebo podniků. Zákonem z r. 1960 byly uvedeny v život tzv. podnikové technické školy při podnicích, které poskytují střední vzdělání, a tzv. podnikové instituty, které poskytují vyšší odborné vzdělání, speciálně zaměřené pro určitý obor, zároveň s potřebným vzděláním všeobecným. Školský zákon z r. 1960 kodifikuje i různé formy dlouhodobých a ostatních kursů závodních škol práce. A konečně otevírá i možnost rozvoje různých forem dalšího vzdělávání pracujících pro linii společenských organizací.

Rád bych uvedl ještě několik konkrétních informací o tom, jak se připravuje další rozvoj systému vzdělávání pracujících v naší republice. V České i Slovenské socialistické republice byly zřízeny komise pro vzdělávání dospělých, v jejichž čele jsou ministři školství. Nejsou to však komise, které by pracovaly pouze po linii školské. Jejich členy jsou přední představitelé podnikové sféry, přední hospodářští, veřejní a kulturní činitelé, zástupci různých resortů, zástupci společenských organizací, zástupci sdělovacích prostředků. Česká komise spolu se svou partnerskou komisí na Slovensku probírá základní otázky vzdělávání dospělých v naší zemi, hodnotí dosavadní výsledky na tomto úseku a rozpracovává koncepci směřující k zdokonalení systému vzdělávání dospělých. Součástí této koncepce je celá řada zásad, z nichž bych si dovolil připomenout zde aspoň některé.

Jednou z těchto zásad je zásada, že v základním, teoretickém a metodologickém pojetí výchovy a vzdělávání dospělých je nutno opírat se o principy vědecké pedagogiky, marxistické pedagogiky dospělých, jako specifické vědecké disciplíny v rámci všeobecné teorie výchovy a vzdělávání. To je velmi důležitá formulace, protože ona potvrzuje tu skutečnost, která se již *via facti* realizovala, že totiž vzdělávání dospělých představuje specifickou problematiku, která si zasluhuje, aby byla předmětem i specifického teoretického bádání. Přitom toto bádání musí respektovat zvláštnosti výchovy a vzdělávání dospělých, které spočívají zejména v odlišných výchovných metodách a prostředcích, jež souvisejí s odlišností společenské pozice, jež vyplývají z životních zkušeností a z praktických znalostí, z výrazových schopností a charakterových rysů dospělého člověka. Je určitý významný kvalitativní rozdíl mezi mladým, nedospělým člověkem a mezi člověkem dospělým. A nerespektovat tyto kvalitativní, psychologické, sociologické a jiné rozdíly by znamenalo sklouzávat z vědecké pozice na pouhé improvizování. Proto klademe tak velký důraz na to, aby se konstituovala a dál rozvíjela pedagogika dospělých jako relativně samostatná pedagogická disciplína, relativně samostatná součást toho, čemu říkáme pedagogické vědy.

Závažným teoretickým problémem je ten, který se na první pohled zdá být velmi jednoduchý, ale čím hlouběji jej rozebíráme a analyzujeme, tím zřejmější jsou složitosti a obtíže, které se při řešení tohoto problému staví do cesty. V návrhu koncepce perspektivního rozvoje systému vzdělávání dospělých definujeme dospělou osobu po dlouhých diskusích takto:

Za účastníka výchovy a vzdělávání dospělých považujeme za první fyzické osoby starší 18 let, které se dobrovolně přihlásily nebo byly se svým souhlasem vybrány a byly přijaty do jakékoli krátkodobé či dlouhodobé formy výchovy a vzdělávání dospělých, které ukončily docházku do základní povinné školy, která je u nás devítiletá, anebo získaly vzdělání na roveň postavené: dále nejsou ani v učebním poměru, ani nestudují v denních formách na různých typech škol, které poskytují střední, vyšší či vysokoškolské vzdělání.

A za druhé zahrnujeme do tohoto pojmu mladistvé pracovníky ve věku 16 až 18 let, a to v rozsahu, který bude ještě příslušnými předpisy specifikován.

Proč tak složitá definice? Protože musíme vyloučit z pojmu dospělý nebo pracující při zaměstnání studenta, který je starší 18 let, ale studuje třeba na vysoké škole. To na jedné straně. Na druhé straně musíme zahrnout do tohoto pojmu i lidi mladší 18 let, pokud již absolvovali základní povinnou školu a vstoupili přímo do pracovního procesu. Zatím ještě máme, i když ne veliké, přece jenom určité procento těchto mladých lidí, a ti zvlášť musí být předmětem našeho vzdělávacího působení, protože právě oni potřebují ještě další nejenom vzdělávací, ale také výchovnou péči společnosti.

A nyní ještě velice stručně k tomu, jaké formy vzdělávání dospělých u nás předpokládáme v rámci perspektivního rozvoje soustavy vzdělávání dospělých. Podle koncepce, která byla právě v těchto dnech projednána v české komisi pro vzdělávání dospělých, členíme způsoby a náplň výchovy a vzdělávání dospělých pracovníků na dvě oblasti: na přípravu dělníků a na další zdokonalování jejich pracovní způsobilosti, přičemž tato příprava může mít různé formy. Jednou z těchto forem je péče o mladistvé ve věku 16 až 18 let, kteří jsou v pracovním procesu, ale kteří ještě potřebují zvláštní péči. Předpokládáme, že v delší perspektivě budeme postupně realizovat desetileté všeobecné vzdělání pro všechnu mládež. Do té doby, než tento cíl bude uskutečněn, organizujeme pro absolventy základní školy ve věku 16 až 18 let zvláštní přípravné kurzy, které mají doplnit jejich základní vzdělání a zároveň je lépe připravit pro jejich praktické povolání.

Pro dospělé dělníky máme různé formy dalšího vzdělávání. Rozlišujeme tyto typy vzdělávání: *zaškolení*, které má velmi elementární úroveň; *zaučení*, které je poněkud na vyšší úrovni; *vyučení*, tj. takový způsob přípravy, který vede už k získání plné dělnické kvalifikace; *přeškolení*, tj. takový způsob přípravy, kdy vyučený dělník získává novou kvalifikaci, aby mohl přejít na nový výrobní program, na nový druh činnosti; *specializační příprava*; *dokškolení*.

Tyto pojmy jsou seřazeny v podstatě podle stupně náročnosti, čili nejméně náročné je zaškolení a nejnáročnější jsou ty formy, které jsou uvedeny na konci.

Pokud se týká ostatních pracovníků, rozlišujeme v nové koncepci tyto formy dalšího vzdělávání: *nástupní praxi* absolventů středních a vysokých škol, *cyklickou průpravu vedoucích* pracovníků a kádrových rezerv, *účelové školení*, *specializační přípravu* a *funkční doškolování*.

Chtěl bych zde dát aspoň rámcovou informaci jednak o dosavadním vývoji, jednak o současném stavu, jednak o perspektivách rozvoje systému vzdělávání pracujících. Garantem dalšího rozvoje tohoto systému jsou Česká a Slovenská komise pro vzdělávání dospělých v čele s ministry školství. Úkolem komisí je koordinovat celou soustavu vzdělávání dospělých a vytvořit z ní v duchu stranické linie ucelený systém. Chceme se vyhnout dvěma extrémům. Jeden extrém byl v tom, že bychom chtěli poškolštit celou soustavu vzdělávání dospělých a udělat z ní jakýsi strnulý systém s podrobně vypracovanými osnovami, systémem zkoušek atd. Druhý

extrém by byl v tom, kdybychom ponechali rozvoj vzdělávání pracujících naprosté živelnosti a nestarali se o jeho koordinaci. Proto považujeme za správné vypracovat takovou koncepci, která by měla určitou základní strukturální linii, ale která by zároveň byla dostatečně pružná, aby v ní každý pracující, každý dospělý našel to, co odpovídá jeho přáním, jeho možnostem, jeho potřebám. Proto také považujeme i nadále, jako už v minulosti, vedle linie školské a linie podnikové, za třetí rovnocennou, stejně významnou pro uskutečňování dalšího vzdělávání pracujících, linii, kde fungují především společenské organizace, linii kulturně osvětovou. Zde se uplatňují společenské organizace, např. SSM, ROH, Svazarm, Socialistická akademie, Vědecko-technická společnost atd., dále nejrůznější instituce kulturně osvětové a kulturně výchovné. Vycházíme z toho, že předpokladem úspěchu v rozvíjení naší soustavy vzdělávání dospělých je i vzájemná soustavná výměna zkušeností především mezi socialistickými zeměmi, ale i mezi socialistickými zeměmi a ostatními zeměmi.